

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УРСР У 1960–1980-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Віктор Іващенко,

*доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат
історичних наук*

У статті проаналізовано нормативно-правове регулювання у сфері авторського права, на території УРСР упродовж 60–80-х рр. ХХ століття. На основі джерельної бази й теоретичних напрацювань, показано низку законодавчих кроків радянської влади у реформуванні власної моделі системи охорони авторського права. Автором охарактеризовано зміни в законодавстві СРСР та УРСР у зв'язку з приєднанням до Всесвітньої конвенції про авторське право.

Ключові слова: радянське керівництво, Цивільний кодекс УРСР, авторське право, об'єкти авторського права, майнові права, строк охорони

Ефективність функціонування системи правової охорони творів літератури науки та мистецтва в сучасній Україні безпосередньо залежить від чітко налагодженого законодавства у сфері авторського права. Вивчення правового досвіду, набутого за часів СРСР, на нашу думку, є важливим для сучасного розвитку законодавства у сфері авторського права.

Деякі аспекти правової регламентації авторського права в СРСР загалом та УРСР, зокрема, знайшли своє наукове висвітлення в дослідженнях як радянських, так і сучасних українських учених-юристів, зокрема М. Богуславського, Г. Довгань, В. Камишев, В. Черткова та ін. У їхніх дослідженнях розкриваються переважно загальні питання розвитку інтелектуальної власності й авторських правовідносин, однак спеціального дослідження, присвяченого вивченню нормативного регулювання авторського права в УРСР у 1960–1970-х рр. нам віднайти не вдалося.

Автор статті має на меті проаналізувати нормативне забезпечення сфери авторського права УРСР та визначити його слабкі й сильні авспекти. Об'єктом вивчення є суспільні відносини у сфері створення та використання об'єктів ав-

торського права в УРСР у 1960–1980-х рр., предметом — норми цивільного законодавства та їхній вплив на суспільні відносини у вказаній сфері.

У післявоєнний період становлення авторського права в УРСР здійснювалося поступово з урахуванням суспільних потреб. Так, наприкінці 40–50-х рр. ХХ століття авторське право на твори літератури науки та мистецтва регулювалося на основі загальносоюзного законодавства (Основи — 1928 р.), Закону УРСР 1929 р., типових договорів, які мали нормативне значення. Проте, розвиток суспільних відносин, зокрема й лібералізація суспільно-політичного життя, що розпочалася після смерті Й. Сталіна, вимагали від радянського керівництва змін законодавства у сфері авторського права відповідно до потреб часу. Оновлення законодавства СРСР проводилося у напрямі кодифікації. При кодифікації цивільного законодавства на початку 60-х рр. норми, що регулювали авторське право були включені до Основ цивільного законодавства СРСР та союзних республік і до республіканських цивільних кодексів як самостійні розділи [1, 125]. Основи цивільного законодавства СРСР і союзних республік, затверджені 09.12.1961 р.

(далі — Основи 1961 р.), містили розділ IV «Авторське право», що складався з 11 статей. Загалом Основи 1961 р. стали тим нормативно-правовим актом, який у переважно регулював авторські правовідносини аж до 1991 р.

Основним завданням, яке ставило радянське керівництво, вносячи зміни в систему регулювання авторського права, було забезпечити найбільш широку популяризацію та розповсюдження творів літератури, науки й мистецтва. На думку влади, вихідним для авторського права в СРСР мав стати принцип поєднання інтересів автора як особи, яка створила твір, доклавши певних інтелектуальних зусиль та інтересів радянського суспільства. Таке поєднання повинно було втілитися у ефективному балансі особистих немайнових і майнових авторських прав [2, 40]. Законодавець у Основах 1961 р. чітко окреслив коло об'єктів, які охоронялися. Відповідно до ст. 96 Основ 1961 р. авторське право поширювалося на твори науки, літератури та мистецтва, незалежно від форми існування, оприлюднені та неоприлюднені твори. Головна вимога, що висувалася до твору, це наявність об'єктивної форми існування. Аналогічний перелік об'єктів було внесено й до республіканських кодексів, прийнятих згодом. Під коротким визначенням творів літератури, науки та мистецтва (ст. 96 Основ 1961 р.) розуміли широкий спектр творів, створених переважно у гуманітарній сфері. Основами 1961 р. визначалося коло прав автора твору (ст. 98), серед яких були право на опублікування, розповсюдження твору та право на авторський гонорар, ставки й порядок виплати якого визначалися законодавством союзних республік. Як і в попередньому законодавстві, встановлювався перелік випадків вільного використання творів без виплати винагороди (ст. 103) та з виплатою винагороди (ст. 104) [3, 25–27]. Після появи Основ 1961 р. як загальносоюзного нормативного акта, в Союзних республіках були

прийняті республіканські кодекси. Цивільний кодекс Української РСР (далі — ЦК УРСР) прийнятий у 1963 р. За своїм змістом ЦК УРСР переважно відтворював Основи 1961 р. і теж містив розділ IV «Авторське право», проте деякі аспекти авторських правовідносин у ньому регулювалися детальніше [1, 125–126].

Так, у ст. 472 ЦК УРСР широко визначалося коло об'єктів, охоронюваних нормами авторського права. Вказана нами стаття в ч. 1 дублювала ст. 96 Основ 1961 р., однак у ч. 2 наводила широкий перелік об'єктів авторського права. На нашу думку, варто зазначити те, що у СРСР та союзних республіках на той час ще не було виокремлення суміжних прав, а отже, ті об'єкти, котрі нині належать до об'єктів суміжних прав (відеозаписи теле-, радіо передачі) охоронялися авторським правом і були включені до ст. 472. Згідно з нормами республіканських кодексів авторське право поширювалось на всі твори [3, 32–33]. Для деяких видів творів у законодавстві існували спеціальні вимоги. Так фотографічний твір або ж твір, виконаний подібним чином, ставав об'єктом правової охорони за наявності на ньому вказівки імені автора та року і місця випуску твору у світ. Акцентуємо увагу на тому, що законодавець згідно зі ст. 474 ЦК УРСР визнавав належність авторського права на опубліковані і неопубліковані твори за автором або за його спадкоємцями незалежно від громадянства.

Стаття 475 ЦК УРСР «Авторські права» закріплювала за автором певний перелік суб'єктивних авторських прав, зокрема, право на опублікування, відтворення та розповсюдження свого твору всіма дозволеними законом способами під своїм іменем, псевдонімом або анонімно; на недоторканність твору; на одержання винагороди за використання твору іншими особами, крім випадків, зазначених у законі.

Від можливості публікувати твір під власним іменем (право авторства,

право на ім'я) залежало й подальше виникнення майнових авторських прав. Також, можливість первісного виникнення комплексу особистих немайнових та майнових авторських прав тісно пов'язувалася з юридичним фактом створення твору та втіленням його на матеріальному носії [4, 6].

Як і у попередньому законодавстві продовжували охоронятися недоторканність твору та ім'я автора за його життя. Зокрема, згідно зі ст. 476 ЦК УРСР заборонявся будь-який супровід твору ілюстраціями й іншими елементами, що могли б змінити цілісність твору та його зміст.

Деякі науковці, зокрема З. Ромовська, також вказували на закріпленні у законодавстві особистих немайнових прав: права на авторське ім'я, права на опублікування твору, права на його недоторканність [1, 125].

Законом чітко регламентувалися відносини співавторства (ст. 479). Співавторами визнавалися особи, спільною творчою працею яких було створено твір, незалежно від того чи можна виокремити творчий доробок кожного, чи ні. Закон у вказаній нормі не конкретизував різновидів співавторства, проте в той час розуміння співавторства у наукових колах було схоже до сучасного, так, зокрема, виділялося неподільне та подільне співавторство. В. Камишев акцентував увагу на добровільності співавторства та недопустимості включення в авторський колектив осіб усупереч волі авторів. Автор наголошував на тому, що деякі особи користуючись своїм службовим становищем, вимагали включення до співавторства. Наприклад, задля запобігання примусовому співавторству музичних творів 05.10.1933 р. Наркомпрос РСФСР видав спеціальний циркуляр, у якому пропонувалося категорично заборонити виконання в театрах та інших видовищних закладах творів, компоновок, оркестровок зроблених особами, від яких залежало складення репертуарів і програм у цих закладах

[4, 104–106]. Подібного документа після прийняття Основ 1961 р. та ЦК УРСР, на жаль, видано не було.

Цікавим є порядок регулювання відносин, які виникали з приводу службового твору. Згідно зі ст. 481 ЦК УРСР авторські права на твір, створений за службовим завданням, належали автору твору в повному обсязі, а порядок використання такого твору у випадку виплати винагороди автору організацією, що замовляла твір, визначався спеціальними нормативними актами [3, 28–29]. Як бачимо, такий підхід істотно відрізнявся від сучасного, закріпленого в законодавстві незалежної України. Так, згідно зі ст. 16 Закону України «Про авторське право та суміжні права» [5] авторське право на об'єкт, створений під час виконання службових обов'язків належить роботодавцю якщо інше не встановлено договором, згідно з Цивільним кодексом України (ст. 429) [6], право на такий об'єкт належить спільно автору і роботодавцю, якщо інше не встановлено договором.

Як і у попередньому законодавстві, у ЦК УРСР було приділено увагу перекладу. Згідно зі ст. 486 кожний виданий твір міг бути перекладений іншою мовою лише за згодою автора або ж його правонаступника. У цій статті також передбачалася необхідність дотримання умов міжнародних договорів учасником, яких був СРСР [7, 28–29]. Право на переклад належало виключно перекладачу (ст. 487 ЦК УРСР).

Нормами ЦК УРСР передбачалася наявність авторського права в юридичних осіб. Так, у відповідності до ст. 482 ЦК УРСР організаціям, які випустили у світ самостійно чи за посередництва видавництва наукові збірники, енциклопедичні словники, журнали чи інші періодичні видання, авторські права на вказані об'єкти належали вповному обсязі. Що стосується кінематографічних творів, авторські права належали організації, що створила твір (ст. 483 ЦК УРСР) [7, 30–31; 8, 5–6].

Використання твору іншими особами допускалося не інакше, ніж на підставі договору з автором або його правонаступниками. Норми ЦК УРСР конкретизували ст. 103–104 Основ 1961 р. щодо випадків використання творів без згоди автора як з виплатою, так і без виплати винагороди. Варто зауважити, що в радянському законодавстві перелік випадків використання творів був достатньо широким. Розрізняли випадки використання твору без згоди автора та без виплати авторського гонорару (ст. 489 ЦК УРСР), із його виплатою (ст. 490 ЦК УРСР), та без виплати гонорару для домашнього користування (ст. 491 ЦК УРСР) [7, 34–35].

Основи 1961 р. на законодавчому рівні закріпили принципи державного регулювання ставок авторської винагороди. Так, згідно зі ст. 98 Основ 1961 р. ставки авторського гонорару закріплювалися законодавством СРСР та союзних республік. Слідом за Основами 1961 р. принцип регулювання ставок авторського гонорару був відображений у республіканських цивільних кодексах. Зокрема, згідно зі ст. 475 ЦК УРСР ставки авторського гонорару затверджувалися Радою міністрів УРСР, окрім випадків коли законодавство СРСР відносило це до компетенції вищих органів влади [7, 35].

У разі відсутності встановлених ставок за якийсь твір розмір винагороди визначався сторонами. Варто зазначити, що переважна більшість ставок авторської винагороди за використання твору встановлювалася саме рішенням Ради міністрів союзних республік. Такий підхід з позицій законодавця був доцільним, адже саме на місцях керівництво могло враховувати місткість книжкового ринку й економічні показники видавництва при вирішенні питання про виплату авторської винагороди [4, 57].

У ЦК УРСР було передбачено можливість примусового викупу державою авторського права на використання твору на основі спеціальної постанови Ради Міністрів УРСР (ст. 498). Твір,

строк авторського права на який закінчився, міг бути, оголошений державним надбанням за рішенням Ради міністрів УРСР (ст. 499 ЦК УРСР).

Законодавцем передбачалися можливості та способи захисту авторських прав у разі їх порушення. Хоча в тодішньому радянському суспільстві переважна більшість конфліктів урегулювалися позасудово. В. Камишев пояснює це відсутністю соціального підґрунтя таких конфліктів. Ті конфлікти, що були наявні, переважно виникали через незнання законодавства або ж у зв'язку з недотриманням умов авторських договорів [9, 12]. Питання захисту порушених немайнових і майнових прав регламентувалися ст. 497 ЦК УРСР. Саме нею визначалося коло осіб, що могли вимагати захисту порушених особистих немайнових прав. За життя автора вимагати захисту міг тільки автор, після смерті автора це право належало правонаступникам.

Певні зміни та доповнення до радянського законодавства відбулися після приєднання СРСР до Всесвітньої конвенції про авторське право (далі — Конвенції). Однак основні принципи радянського авторського права лишилися незмінними. Насамперед тому, що конвенція перед країнами учасницями не ставила вимоги введення якихось загальних модельних норм. У Преамбулі, насамперед, наголошувалося на дотриманні загальних принципів та режиму правової охорони характерного для всіх держав учасниць. Такий режим дозволяв кожній державі зберегти особливості національної системи охорони авторського права. Виходячи із принципу національного режиму, в СРСР застосовувалося виключно національне законодавство [2, 41].

Водночас приєднання до Конвенції вимагало від влади внести певні зміни до законодавства СРСР. Ця вимога була продиктована ст. 10 Конвенції. Згідно з нею, кожна держава-підписант повинна прийняти заходи щодо імплементації Конвенції. Так 23.02.1973 р.

Президіум Верховної Ради СРСР прийняв Указ «Про внесення змін і доповнень в Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік». Президіумам Верховних Рад союзних республік доручалося внести зміни до республіканського законодавства відповідно до згаданого указу [2, 42]. Насамперед прийняті зміни торкалися виплат авторської винагороди радянським і зарубіжним авторам, а також права на переклад творів.

На початкових етапах становлення радянської системи охорони авторського права (Основи 1925 р., Основи 1928 р. зберігався принцип вільного перекладу (ст. 9). Такий підхід у радянській юридичній літературі пояснювався необхідністю культурного обміну та культурного розвитку радянського суспільства. Вказаний принцип зберігався й у післявоєнному радянському авторському законодавстві, зокрема й у Цивільному законодавстві Радянських республік 1961 р. [2, 44]. Після приєднання до Конвенції згідно з Указом зміни були внесені до ст. 102, в якій абз. 1 був викладений так: «Переклад твору іншою мовою у цілях випуску твору у світ допускався не інакше як за згоди автора та його спадкоємців» і ст. 101, згідно із якою використання твору автора, зокрема й переклад, дозволявся лише за наявності авторського договору з автором чи його правонаступником [2, 46]. Цими положеннями радянське керівництво відмовилося від декларованого раніше права свободи перекладу. У результаті приєднання СРСР до Конвенції та відповідних змін у законодавстві нами спостерігається тенденція до загального збільшення суб'єктивних авторських прав.

Інша суттєва зміна стосувалась і строків чинності майнових авторських прав так, згідно Указу «Про внесення змін і доповнень в Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» (далі — Указу) було внесено зміни до ст. 104 Основ 1961 р., та до ЦК УРСР (ст. 493). Згідно зі змінами, автор-

ське право на твір діяло за життя автора та 25 років після його смерті. Вказані строки охорони були змінені у зв'язку з Приєднання СРСР до Конвенції.

Відлік вказаного терміну починався з 1 січня року, наступного після року смерті автора. У попередньому законодавстві цей термін становив 15 років і обраховувався з першого січня року смерті автора [2, 48]. Також у контексті термінів охорони важливим було положення ст. 105 Основ 1961 р., яке допускало можливість встановлення союзними республіками скорочених строків охорони авторського права на фотографічні твори. Нижня межа охорони таких творів становила 10 років. Цікавим був той факт, що авторське право, яке належало організації згідно зі ст. 496 ЦК УРСР діяло безстроково. У випадку реорганізації юридичної особи права передавалися правонаступнику.

З підписанням Конвенції і виходом Указу було встановлено єдиний строк правової охорони твору для всіх союзних республік. Нові положення щодо строків охорони авторського права не діяли щодо тих творів термін дії авторського права на які минув до 01.01.1973 р.

Отож, у період 60–80-хх. рр. XX століття Основи 1961 р. та ЦК УРСР стали черговим етапом у розвитку радянського законодавства, що регулювало сферу інтелектуальної власності загалом та авторське право зокрема. У новому законодавстві збереглися риси характерні для попереднього, було залишено значний перелік випадків вільного використання творів. На відміну від Основ 1929 р. було конкретизовано належність авторських прав на службовий твір. Істотний вплив на законодавство СРСР того періоду справило підписання Всесвітньої конвенції про авторське право. Радянському керівництву довелося внести зміни до деяких положень Основ 1961 р. та республіканських ЦК, насамперед це стосувалося авторського права на переклад. На підставі викладеного можна стверджувати, що СРСР та УРСР мали як на

той час достатньо просту і ефективну авторських договорів та міжнародні систему охорони авторського права, угоди з країнами ОВД. ♦
стрижнем якої стали норми цивільного законодавства, типові примірники

Список використаних джерел / List of references

1. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Довгань Галина Василівна. — Львів, 2008. — 222 с.
Dovhan H. V. Stanovlennia ta rozvytok zakonodavstva Ukrainy pro intelektualnu vlasnist (istoryko-pravovyi aspekt): dys. ... kandydata yuryd. nauk, Lviv, 2008, 222 s.
2. Богуславский М. М. Участие СССР в международной охране авторских прав / М. М. Богуславский. — М. : Юрид. лит., 1974. — 104с.
Bohuslavskiy M. M. Uchastie SSSR v mezhdunarodnoi okhrane avtorskykh prav, M.: Iuryd. lit., 1974, 104 s.
3. Нормативные акты по авторскому праву — М. : Юрид-лит., 1979. — 254 с.
Normativnye akty po avtorskomu pravu, M.: Yuryd-lit., 1979, 254 s.
4. Камышев В. Г. Права авторов на литературные произведения / В. Г. Камышев. — М. : Юридическая литература, 1972. — 184 с.
Kamyshov V. H. Prava avtorov na literaturny proizvedenia, M., Iurydycheskaia literatura, 1972, 184 s.
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 13.01.1993 р. № 3792-XVII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1994. — № 13. — Ст. 64. (в ред. від 11.07.2011 року зі змінами і доповненнями).
Zakon Ukrainy «Pro avtorske pravo i sumizhni prava» vid 13.01.1993 r. № 3792-XVII [in]: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1994, № 13, St. 64. (v red. vid 11.07.2011 roku zi zminamy i dopovnenniamy)
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — С. 356.
Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. [in]: Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2003, № 40–44, S. 356.
7. Авторское право: сборник нормативных актов — М. : Юрид-лит., 1985. — 352 с.
Avtorskoe pravo: sbornik normativnykh aktov, M.; Yuryd-lit., 1985, 352 s.
8. Чертков В. Л. Судебная защита прав и интересов авторов / В. Л. Чертков. — М. : Юридическая литература, 1970. — 122 с.
Chertkov V. L. Sudebnaia zashchita prav i interesov avtorov, M.: Iurydycheskaia literatura, 1970, 122 s.
9. Камышев В. Г. Издательский договор на литературные произведения / В. Г. Камышев. — М. : Юридическая литература, 1969. — 144 с.
Kamyshov V. H. Izdatelskyi dohovor na literaturnye proizvedenia, M.: Iurydycheskaia lyteratura, 1969, 144 s.

Надійшла до редакції 03.03.2016 р.

Іващенко В. Правовая регламентация авторского права в УССР в 1960–80-х гг. XX века. В статье проанализированы нормативно-правовое регулирование в сфере авторского права, на территории УССР в течение 60–80-х гг. XX века. На основе базы источников и отдельных теоретических разработок, показан ряд законодательных шагов советской власти в реформировании собственной модели системы охраны авторского права. Автором характеризуются изменения в законодательстве СССР и УССР в связи с присоединением к Всемирной конвенции об авторском праве.

Ключевые слова: советское руководство, Гражданский кодекс УССР, авторское, объекты авторского права, имущественные права, срок охраны

Ivaschenko V. Legal reglamentation of copyright in the USSR in 60–80s of XX century. The article analyzes the legal regulation of copyright in the territory of the USSR for 60–80s of XX century. Based on sources and some theoretical developments, a number of legislative steps show the Soviet authorities in reforming its own model of copyright protection. The author focuses on the fact that the basis of civil legislation of the USSR (1961) and the Civil Code of the USSR remained characteristic features of the previous law, namely, was left a significant list of cases of free use of works. Unlike Fundamentals 1929 was specified ownership of copyright for service work. Significant impact on the legislation of the USSR in the period made the signing Universal Copyright Convention. Soviet leadership had to amend certain provisions of the Principles of Civil Law of the USSR (1961), and the Republican Central Committee is especially concerned copyright in the translation. It can be argued that the USSR and the USSR were at that time quite a simple and effective system of copyright protection which were the core norms of the Civil Code, the typical copies of copyright agreements and certain international agreements with the countries of the Warsaw Pact.

Key words: the Soviet leadership, the Civil Code of the Ukrainian SSR, author, copyright objects, property rights, term of protection